

TE MERWE EN DE VERGLAASDE KOP

> door Rob Gruben

Rob Gruben is eigenaar van BAAC bv

Het Huis te Merwe is zonder twijfel de oudste kasteelruïne van ons land. Sinds zij in 1418 door de stadsbevolking van Dordrecht werd geplunderd en kort daarop de Sint Elisabethsvloed zijn verwoestende werk deed, is het gebouw niet meer bewoond geweest. Er bestaat een prachtig schilderij uit omstreeks 1480 waarop de ruïne al staat afgebeeld, dan nog met twee torens en leidekking. Maar al vóór het einde van de zestiende eeuw was er nog maar één toren overgebleven en was van dakbedekking geen sprake meer. De stad Dordrecht wist de bouwvallen in 1604 te verwerven, waardoor verder verval werd voorkomen. Door een opgraving van Renaud in 1940-1943 zijn we tamelijk goed ingelicht over de bouwgeschiedenis. Die vangt omstreeks 1300 aan met de bouw van een min of meer vierkant complex van ongeveer 26 bij 27 meter. In 1304 duikt dit 'huus der Merwede' voor het eerst op in de oorkonden. Het huis lag weliswaar strategisch aan een rivierenknooppunt van Merwede, Noord en Oude Maas, maar die locatie had ook grote nadelen. Drassige ondergrond, overstromingen en ijsgang eisten al spoedig hun tol. Renaud vond vele sporen van verzakking en beschadiging door het wassende water. Een grootschalige nieuwbouw was het gevolg. Daarbij werd extra aandacht besteed aan de funderingen en ook werd het maaiveld binnen de muren enkele decimeters opgehoogd. Renaud dateerde de vernieuwde aanleg rond 1380, maar tegenwoordig wordt een bouwtijd van kort vóór 1345 aangehouden. Het nieuwe kasteel bezat aan de noordzijde twee zware vierkante torens, waarvan de noordwestelijke als ruïne bewaard is gebleven. Een bijzonder kenmerk van deze torenruïne vormt het ruitpatroon van verglaasde baksteenkoppen in de buitenmuren. Dergelijke stenen vormden een normaal restproduct van veldbrandovens. De klei van de bakstenen die het dichtst bij de stookgang waren opgetast kon door de hoge oventemperatuur gaan sinteren. Hij werd dan grijs-groenig. Wanneer de steenklei of de stookturf zouthoudend was - in getijdgebieden

geen uitzondering - sloeg bij voldoende ovenhitte een groen zoutglazuur neer op de baksteen. Dergelijke baksels werden veelvuldig toegepast als sierelement in gevels. Omdat de hoeveelheid verglaasde koppen bij Te Merwe zo enorm groot is, kunnen we overigens bezwaarlijk van een restproduct spreken. Het heeft er alle schijn van dat de stenen speciaal voor versiering zijn gebakken. Men wilde simpelweg een pronkgevel aan de rivierkant, richting Dordrecht. Vaak echter was versiering niet de enige reden voor toepassing. Herman Strijbos wees er in 1993 op dat het aanbrennen van dergelijke patronen grote kundigheid van de metselaar vereiste. Het metselverband moest strak zijn en alle voegen min of meer even dik, omdat de figuur anders zou gaan 'zwabberen'. Strijbos brengt dergelijke metseltekens dan ook in verband met een meesterproef. De gezelschap kon door het volbrengen daarvan bewijzen dat hij over voldoende vaardigheden beschikte en daardoor waardig was om tot de rang van meester te worden bevorderd. De gezelschap heeft zich bij Te Merwe overigens twee keer ernstig vergist, hetgeen Renaud deed opmerken dat 'de arme kerel zijn leven lang een onaangename herinnering aan den donjon van het Huis te Merwede heeft gehouden'. Tot slot moet nog worden opgemerkt dat in de veelal ongeletterde middeleeuwse maatschappij van dergelijke tekens ook een bepaalde symboolfunctie uitging. Zo is van kasteel Helmond bekend dat de metselkruizen in de toren rechtsvoor duiden op het halsrecht dat de plaatselijke heer in 1388 had weten te verwerven. Maar religieuze symboliek heeft overduidelijk de overhand gehad.

Uit de inventarisatie van Strijbos blijkt namelijk dat maar liefst 82% van de metseltekens voorkomt op religieuze gebouwen. Zelfs boerderijen staan met 9% nog belangrijker hoger dan kastelen en versterkte huizen, die het met slechts 3% moeten doen. En dat maakt de enorme overdaad bij het Huis te Merwe nog unieker en intrigerender. ■